

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ GSF 25. GURUR YILI

GELENEĞİN İZİNDE
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI

Prof. Dr. Fevzi Günüç'e Armağan Kitabı

KARATAY BELEDİYESİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN YÜZÜNCÜ YILI

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ

GELENEĞİN İZİNDE
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI
Prof. Dr. Fevzi Günüç'e Armağan Kitabı

Editörler:
Prof. Dr. Meral AKAN
Öğr. Gör. Serkan SELALMAZ

Grafik Tasarım ve Uygulama:
Öğr. Gör. Ersan PERÇEM

Aralık 2024 / KONYA

Kitap Adı:
Geleneğin İzinde Geleneksel Türk Sanatları
Prof. Dr. Fevzi Günüç'e Armağan Kitabı

e-ISBN: 978-625-5508-00-3

Baskı/Cilt:
Aybil Dijital Baskı Merkezi
Ferhuniye Mah, Aktif İş Merkezi, Sultanşah Cd. 30/A,
42040. Selçuklu/Konya

Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
web: gts.selcuk.edu.tr
https://selcuk.edu.tr/Birim/Bolum/guzel_sanatlar-geleneksel_turk_sanatlari/15220
instagram: selcukgts
e-posta: gtssempozyum@selcuk.edu.tr

KARATAY BELEDİYESİ
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ

Bu kitap I. Ulusal Geleneğin İzinde Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu & Sergisi kapsamında sunulan bildiri ve eserlerden oluşmaktadır.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI BÖLÜMÜ

GELENEĞİN İZİNDE

GELENEKSEL TÜRK SANATLARI

Prof. Dr. Fevzi Günüç'e Armağan Kitabı

GELENEĞİN İZİNDE

GELENEKSEL TÜRK SANATLARI

Prof. Dr. Fevzi Günüç'e Armağan Kitabı

İÇİNDEKİLER

Sunuş / Prof Dr. Meral AKAN
Bilim& Sanat Kurulu

GELENEĞİN İZİNDE GELENEKSEL TÜRK SANATLARI
PROF. DR. FEVZİ GÜNÜÇ'E ARMAĞAN KİTABI / MAKALELER

-Prof. Dr. M. Uğur DERMAN
Hattat Halim Özyazıcı'ya Dair.....1-5
-Prof. Dr. F. Çiçek DERMAN
Müzehhip Muhsin DEMİRONAT (1907-1983)......6-14
-Dr. Öğr. Üyesi İnci A. BİROL
Geleneğin Sanatla Buluşması.....15-17
-Prof. Dr. Şerife ATLIHAN
Anadolu'da Kilim Geleneği ve Günümüzdeki Durumu 18-26
-Prof. Dr. Aydın UĞURLU
Geleneksel Sanatlarda Güzel, Güzellik ve Sanat Kavramları 27-34
-Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖKSÜZ
Konya'da Hat San'atı Eğitiminin Lisans Düzeyinde Başlangıcı.....35-36
-Prof. Dr. Bilal SEZER
Hat Sanatı'nda Yeni Bir Râkım: Seyyid Mustafa Râkım Efendi.....37-40
-Prof. Dr. Mehmet MEMİŞ
Eğinli Süleyman Efendi'nin Hattatlara Dâir "Mir'ât-ı Hattâtîn" Adlı Eseri ve Kaynakları.....41-47
-Prof. Dr. Hicâbi GÜLGEN
Geleneksel Sanatlarımız ve Günümüzde İcâzet Meselesi.....49-52
- Dr. Öğr. Üyesi Ali Rıza ÖZCAN
Celî Sülüs Yazıda Sınırları Zorlayan İlk Usta: Teknecizâde İbrahim Efendi (Ö.1100/1688)......53-56
-Öğr. Gör. Betül ERİKOĞLU
Mahmud Celâleddin ve Mehmed Şefik Bey'in Ortak İbârelerinin Tasarım Öge ve İlkeleri Bakımından İncelenmesi.....57-64
-Prof. Dr. Aziz DOĞANAY
Geleneksel/li Türk Sanatlarında Bilgi Kaynağının Yeniden İnşâsı Üzerine Bazı Mülâhazalar.....65-78
-Prof. Dr. A. Sacit AÇIKGÖZOĞLU
Râgıb Paşa Kütüphanesi Vakfiyesi'nde Kitap Sanatları.....79-84
-Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM/Arş Gör. Özgenur ŞEKER
Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver ve Konya Defterleri.....85-98
-Doç. Kaya ÜÇER
Geleneksel Türk Kalemişi Sanatının Tarihsel Sürecinde Batı Etkisi; "Barok, Rokoko, Ampir".....99-108
-Dr. Ayşenur GENÇ
Topkapı Sarayındaki Saz Üslûbu Tezyinatlı Ciltlerin British Library'deki İzleri.....109-118
-Prof. Dr. Feriha AKPINARLI
Somut Olmayan Kültür Değerlerimizden Bergama Yöresinde Yapılan Terslon (Martlık) Geleneğinin İncelenmesi.....119-126
-Prof. Aysen SOYSALDI / Prof. Dr. Sema TAĞI / Şengül AYDIN
"Sof Dokuyan Kadınlar" Projesi Kapsamında Ankara Tiftiğinden "Sof ve Şali Kumaş" Dokuma Çalışmaları.....127-141
-Prof. K. Didem ATİŞ
Geleneksel Türk Sanatları Bölümlerinin Akademisyen Yetiştirme Sorunsalı.....142-147
-Prof. Dr. Zeynep ERDOĞAN / Doç. Dr. Feryal SÖYLEMEZOĞLU
Türkiye'de Tekstil Konservasyonunun Önemi.....148-154
-Prof. Münevver ÜÇER
Geçmişten Günümüze Osmanlıda Himaye Kültürü.....155-167

-Doç. Hakan ÇİLOĞLU
Geleneksel Türk Halı Sanatının Geçmiş ve Günümüz Açısından Değerlendirilmesi.....168-183
-Doç. Esra KAVCI / Prof. Oya SİPAHİOĞLU
1924 Karadeniz Bölgesi "Pamuk İpliği Pazarı" Araştırma Raporu ve 2024'de Karadeniz Bölgesinde Dokumacılık.....184-190
-Doç. Bahadır ÖZTÜRK
Bir Anadolu Selçuklu Dönemi Halısının Zemin Deseni Çözümlemesi.....191-200
-Öğr. Gör. Şennur ATALAY VAROL / Doç. Dr. Şehnaz BİÇER
Princeton Üniversity Kütüphanesi'ndeki Hamse-i Nizâmi Minyatürlerinin Analizi (Garrett No:77 G).....201-214
-Öğr. Gör. Ersan PERÇEM
Tezyinaâtta "Üsluba Çekme" Üzerine Bir Yöntem.....215-227
-Yasin URHAN
Nakkaş Hasan'ın Haçova Meydan Muharebesi Tasvîri Üzerine Bazı Mülâhazalar.....228-237
-Doç. Dr. İrem ÇALIŞICI PALA
Güzel Sanatlar Fakülteleri Geleneksel Türk Sanatları Bölümü'ndeki Çini Alanının Kapsamına Dair Notlar.....238245
-Doç. Timur BİLİR
Eyüp Sultan Türbesi'nden Müdevver Yazılı Bir Çini Panonun Restorasyon Süreci.....246-251
-Dr. Öğr. Üyesi Latife AKTAN ÖZEL
Türk Çini Sanatında Katmanlı Çini Tekniği.....252-260
-Arş. Gör. Levent KUM
Kütahya "Elhamra Çini Atölyesi".....261-267
-Prof. Dr. Mustafa GENÇ
Halı Kilim Araştırmalarında Yöntem.....268-277
-Öğr. Gör. Dr. Kazım KÜÇÜKKÖROĞLU
Konya Alâeddin Camii Mihrap Çinileri Onarımı.....278-294

SERGİ / KATALOG BÖLÜMÜ
Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu Kapsamında Hazırlanana Karma Sergi Eserleri.....296-325

SUNUŞ

Geleneksel Türk Sanatları; ülkemizde ve dünyada yükselen bir değer olarak varlığını sürdürmektedir. Küreselleşen dünyada toplumların öz değerleri ve bunların yansımaları olan geleneksel sanat kolları daha da önemli hale gelmiştir. Geleneksel Türk Sanatları çerçevesinde ilgi gören bu sanat alanları yaygınlaşmakta, verilen eğitim programları artmaktadır. Galeri ve müzayedelerde ise bu sanatları içeren eserler değerini korumaya devam etmektedir. Geleneksel Türk Sanatlarının daha iyi anlaşıldığı ve bilgi birikiminin paylaşıldığı bilimsel toplantılar ise her geçen gün niteliğini yükselterek devam etmektedir.

Fakültemizde Geleneksel Türk Sanatları bölümü; 2000 yılından günümüze 25 yıldır faaliyet göstermekte ve verdiği mezunlar ile gurur yaşatmaya devam etmektedir. Hüsn-i Hat, Tezhip, Halı-Kilim Eski Kumaş Desenleri, Eski Çini Onarımı ve Kalemişi gibi farklı uzmanlık alanlarının gereklerine uygun öğretim elemanı ve donanımı ile eğitim veren bölümümüzde, daha önceki yıllarda düzenlenen bilimsel toplantılarda çok değerli bilgiler paylaşılmış, eserler sergilenmiş ve basılmıştır.

25-26 Nisan 2024'te, kuruluşumuzun 25. yılında, Konya'da Fakültemiz ev sahipliğinde bu etkinliklerimizin bir yenisini planlayarak, başarı ile gerçekleştirmiş olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Alanında duayen hocalarımızla bir araya geldiğimiz 1. Ulusal "Geleneğin İzinde" Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu öğrencilerimize unutulmaz bir bilgi paylaşımı fırsatı sundu. Bu toplantıda ayrıca 22 Nisan 2024'te aramızdan ayrılışının 11. yıldönümünde fakültemiz eski dekanı ve bölüm başkanımız Hattat Prof. Dr. Fevzi GÜNÜÇ'ü de andık.

Alanda söz sahibi bilim ve sanat insanının çağrılı şekilde katıldığı sempozyumda 35 bildiri sunuldu. Geleneksel Türk Sanatlarında tarihi bilgi, güncel yaklaşımlar, bu sanatlara geleneğin etkisi, günümüzde sürdürülebilme koşulları, estetik ve plastik değer açısından eser analizi, geçmişte yaşayan sanatkârların hayatı ve eserleri, teknik çözümlemeler gibi geniş bir çerçeveyi içeren konular tartışıldı. Ayrıca sempozyuma, 57 eserin yer aldığı bir karma sergi de eşlik etmiş ve eserler fakültemiz sergi salonunda izleyici ile buluşmuştur. Bu bilimsel toplantının çatısı altında, alanda daha güçlü bir eğitim modeline ulaşma ve bölümler arası etkileşimi artırma hedefleri ile Türkiye'de bugün faaliyet gösteren Geleneksel Türk Sanatları bölümlerinin bölüm başkanlarının davetli olduğu bir bölüm başkanları toplantısı da gerçekleştirilmiştir.

Bu gaye ile yaptığımız çalışmalarda bizi destekleyen Rektörlüğümüz, Üniversitemiz Bap Koordinatörlüğü ve Dekanlığımıza, ayrıca desteğini aldığımız proje ortağımız Karatay Belediyesine, Belediye Başkanımız Hasan KILCA beyefendi şahsında teşekkür ederiz. Yine süreç içinde destek aldığımız Destegül Güzel Sanatlar Merkezi'ne de minnettarız. Sempozyum ve sergi düzenleme kurulunda çeşitli görevlerde yoğun şekilde çalışan bölüm çalışma arkadaşlarıma, özellikle sempozyum sekretaryası ve tasarım ekibine, "Genç Geleneksel Öğrenci Topluluğunun üyesi öğrencilerimize de teşekkür ederim.

Bu kitapta yer alan bilimsel ve sanatsal çalışmalar sempozyumda sunulan bildiri ve sergilenen eserlerden oluşmaktadır. Kitabın bölümlerini oluşturan her makale değerli hocalarımızın yoğun çabası ile hazırlanarak tarafımıza ulaştırıldı. Böylece kitabın ihtiva ettiği konular Geleneksel Türk Sanatlarında nadiren biraraya getirilebilecek özgün çalışmalardan oluştu. Sunulan bildiriler editöryal süreçten geçirilerek kitabın ortak diline uygun hale getirildi ve kitabın bölümlerini oluşturdu. Bölümler konu birliği gözetilerek sıralandığı için okuyucuya belli bir konuda düzenli okuma fırsatı sunacaktır. Kitabın ilk 6 bölümü Sempozyum açılış oturumunda konuşmacı olan hocalarımızın hitabına ayrıldı. Diğer bölümler ise konu dikkate alınarak sıralanan sunum programındaki sıralamasına göre planlandı.

konuda düzenli okuma fırsatı sunacaktır. Kitabın ilk 6 bölümü Sempozyum açılış oturumunda konuşmacı olan hocalarımızın hitabına ayrıldı. Diğer bölümler ise konu dikkate alınarak sıralanan sunum programındaki sıralamasına göre planlandı.

Kitap bölümlerinin ardından sempozyum sergisinde sergilenen eserlerin kataloğuna yer verildi. Eserler eser sahiplerinin belirttiği tanımlama doğrultusunda kitabın formatında yer alan katalog düzenine uygun olarak yerleştirildi. Eserler görsellerin niceliksel özelliklerine göre sayfa tasarımı yapılarak sıralandı.

Böylece 33 makale ve 57 eserin yer aldığı bir çalışma ortaya çıkarılmış oldu. Bu kitabı yazarlarımız da dâhil olmak üzere birlikte çalışarak ortaya çıkarmanın ve bilim dünyasına armağan etmenin mutluluğu içerisindeyiz. Makale ve eseri ile katkıda bulunan bütün katılımcılara teşekkür ederiz.

Bilim ve sanat camiasından değerli araştırmacıları buluşturan ve alanımızda yapılacak çalışmalarda faydalı olacağını düşündüğümüz kitabımız; fakültemiz eski dekanı ve bölüm başkanımız Hattat Prof. Dr. Fevzi GÜNÜÇ' ün aziz hatırasına armağan olarak yayınlanmıştır. Kendisini rahmet ve minnetle anıyorum.

Son olarak, Geleneksel Türk Sanatlarının icrası kadar önemli olan araştırma ve basılı yayın çalışmalarının çoğalmasına bir katkı olarak, bu kitabı sizlerle buluşturmaktan onur duyduğumu belirtmek isterim. Faydalı olması temennisiyle…

18.11.2024
Prof. Dr. Meral AKAN

GELENEKSEL TÜRK SANATLARI BÖLÜMÜ

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Meral AKAN
Prof. Dr. Zuhal TÜRKTAŞ
Prof. Dr. H. Melek HİDAYETOĞLU
Öğr. Gör. Dr. Kazım KÜÇÜKKÖROĞLU
Öğr. Gör. Betül ERİKOĞLU
Öğr. Gör. Dr. Naciye DETSELİ
Öğr. Gör. Serkan SELALMAZ

SANAT KURULU

Doç. Dr. Mine ERDEM KÖROĞLU
Öğr. Gör. Ersan PERÇEM
Öğr. Gör. Veli TUNA
Öğr. Gör. Murat OKUMUŞ
Öğr. Gör. Dr. Sami NADDAH
Arş. Gör. Dr. Nurcan SERTYÜZ
Arş. Gör. Hümeyra ÖZDEMİR

GELENEĞİN İZİNDE

GELENEKSEL TÜRK SANATLARI

Prof. Dr. Fevzi Günüç'e Armağan Kitabı

MAKALELER

Fermân-ı "en tüeddû" el-hak yerini buldu
Cümle kulûb-ı yârân zevk u sürurla doldu
Çek bâ-ı Besmele'yle, yaz Necmi târihini
Hattat Hacı Halim Bey şanla muallim oldu
1365/1946

("Emânetleri ehline veriniz" âyeti[2] hakkıyla yerini buldu. Bütün dostların kalpleri zevk ve sevinçle doldu. Besmele'nin 'bâ'sını çekip Necmi, tarihini yaz: Hattat Hacı Halim Bey, şanla muallim oldu)

Halim Efendi boş durmayı sevmezdi. Ek bir hizmet olarak, İstanbul Üniversitesi'nin muhtelif fakültelerinden mezun olanların diplomalarındaki isim yerlerini yeni harflerle zarif bir şekilde yazardı. 1960 yılında Eczâcı Mektebi'ni bitirdiğim vakit, diplomamı ona yazdırmak istemişdim ammâ, bizim mektebin diplomaları sıradan bir şekilde başkasına yazdırıldığı için buna muvaffak olamamıştım. Ancak 2 Nisan 1960'daki ziyaretimde ismimi gotik harflerle yazarak beni şaşırtmıştı.

Biz eserlerini hayranlıkla seyrederken sık sık tekrarladığı bir söz vardı: "Ufak tefek, kara kuru gördün de beni Karamürsel sepeti mi sandın?". Hakîkaten öyleydi, hâline tavrına bakıldığında umulmazdı. Maddî refâhı yerinde olmakla berâber, yiyemez, giyemezdi; yalnızlığın verdiği bir derbederlik içindeydi. Bu muydu o "âyetün min âyâtillah" (=Allâh'ın âyetlerinden bir âyet) mertebesindeki san'atkâr? Ancak, yazarken görünce, onun Karamürsel sepeti değil, hüsn-i hat bağından derlenmiş en nadîde meyvalarla dolu bir hüner sepeti olduğu anlaşılırdı.

Kendisi hattın her nev'ini (latin yazısı dâhil) sür'atle ve kolaylıkla yazardı. Kamış kalem denilen nârin güzel, merhûmun mârifet dolu parmaklarına râm olmuşdu. Celî sülüs yazılarında bir sûreyi, verilen ölçüye göre sıkışıklık yapmadan istif etmek ve zorlanmadan istediği yerde bitirmek ona hâs ilâhî bir mevhibeydi. Halim Hoca'nın müsveddesi yokdu; zihninde tefekkür istifi yapar, kömür kalemiyle kâğıda şöylece tesbît edip celî kalemini ele alır, yazmağa başlardı. Asıl mahâreti, nesih hattıyla yazılmış olan Kur'ân-ı Kerîm, delâilü'l-hayrât, murakkaa ve kıt'aların yanlışlarını ve bozuk yerlerini bâzan nemli parmağı, bâzan da dili ile tashîh etmesindeydi. Sonradan bu esere bakıldığında, aslından farkı anlaşılamazdı. Bu birikimiyle, şahsen bir Kur'ân-ı Kerîm yazmadan dünyâdan göçüşüne üzülmemek elde değildir.

27 Cemâziyelûlâ 1384 (30 Eylül 1964) günü -bağının önünde on gün evvel geçirdiği bir trafik kazâsının netîcesi- kaybetdiğimiz Halim Efendi, Kozlu Mezarlığı'na defnedildi. Kendisinin müze ve husûsi koleksiyonlarda levha ve kıt'a şeklindeki birçok eserinden başka İstanbul'da Şişli, Sultanselim, Bâlîpaşa; Azabkapısı ve Kadırga'daki Sokullu; İzmir'de Alsancak; Ankara'da Maltepe ve Hacıbayram (tâmîri esnâsında bozuldu), Rize ve Denizli câmilerindeki celî sülüs yazıları ziyârete değer. Beyoğlu Ağa Câmii'ndeki celî sülüs kuşağı, sonraki tâmirinde yazık ki berbâd edilmiştir.

XXI. milâdî yüzyıla girdikden sonra, geriye dönüp de XX.'sine nazar etdiğimizde, Halim Özyazıcı'yı, Türk hat san'atını bu asır boyunca şahsıyle temsîl edebilecek en büyük isim olarak vasıflandırmak, hakkın teslîmi sayılmalıdır.

Fotoğraf: 1. Halim Hocanın son yıllarından bir fotoğrafı.

Fotoğraf: 2. Halim Hocayla tanıştığım zaman defterime yazdığı 4 çeşit Besmele.

PRINCETON UNIVERSITY KÜTÜPHANESİ'NDEKİ HAMSE-İ NİZÂMÎ MİNYATÜRLERİNİN ANALİZİ (GARRETT NO: 77G)

Şennur ATALAY VAROL *
Şennaz BİÇER **

ÖZET

İran edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan, Nizâmî Gencevî yazdığı hamse ile tanınmış, Selçuklu döneminde yetişmiş bir şairdir. Kütüphanelerde Hamse-i Nizâmî'nin farklı yüzyıllara ait yüzlerce örneğini görmek mümkündür. Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Garrett No:77G'ye kayıtlı olan Hamse-i Nizâmî de Karakoyunlu döneminin en erken örnekleri arasında yer almaktadır. Karakoyunlu Devleti Doğu Anadolu, İran, Irak ve Azerbaycan topraklarında hüküm sürmüş bir Türkmen devletidir. Timurilerle sürekli etkileşim halinde olan Cihan Şah ve oğlu Pir Budak bu devrin en önemli sanat koruyucusu olmuştur. Timurlu Sultanı Şahruh'un ölümü üzerine ülkedeki iç karışıklıktan faydalanan Cihan Şah devletin topraklarını genişleterek "sultan" ve "hakan" ünvanlarını almıştır. Oğlu Pir Budak Han ise Fars valisi olup Şiraz'a gelmiş, Herat'ı işgal ederek buradaki sanatkârları Şiraz'a getirmiştir. Böylece minyatürlü yazmalarda Timuri etkisiyle Herat ve Şiraz'da bir sanat ortamı oluştuğu anlaşılmaktadır. Karakoyunlu Türkmenlerin çoğu eserlerinde yazmalarda farklı üslûpların olması ve yazmaların kolofonlarında tarihlerinin olmayışı sebebiyle bu dönem yeterince aydınlatılamamıştır. Bildirimize konu olan Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki eser beş bölümden oluşmakta ve eserde toplamda dokuz adet minyatür yer almaktadır. Eserin minyatürleri analiz edilerek, Türkmen dönemindeki benzer minyatürlerle karşılaştırılacaktır.

GİRİŞ

Doğu Anadolu'da Moğol hakimiyeti zayıflayınca, Türkmen beyleri ve boyları güçlenip bağımsızlıklarını ilan etmiş, bölgedeki Türkmen boyları Karakoyunlular adı altında birleşmeye başlamıştır. Bu birliğin başında bulunan Bayram Hoca, Karakoyunlu Devleti'ni kurmuş ve 14.yy sonları ile 15.yy'ın başlarında önemli bir güç haline gelmiştir.

Oğuz boyundan gelen Karakoyunlular, Moğol hakimiyetine son vererek Azerbaycan'ın Türkleşmesinde önemli bir rol oynamıştır (Sümer,2001:434).

14. yüzyılın sonlarında Bayram Hoca'nın vefatı nedeniyle oğlu ya da yeğeni Kara Mehmet başa geçmiştir. Karakoyunluların sınırlarını genişletmeye çalışarak ilerleyen Kara Mehmet 1387'de Tebriz'i almışsa da sonrasında Timur'a geri bırakmıştır. Timurlara karşı Memlüklere itaat eden Kara Mehmet'in yerine Karakoyunlu Devleti'ni ortaya çıkaran Kara Yusuf gelmiştir (Uzunçarşılı,2019:180,181). Kara Yusuf 1389'da başa geçtikten sonra Celâyirlilerle aralarındaki siyaseti güçlendirirken, Timurlular ile sürekli bir mücadele içinde olmuştur. Türkmen olduğunu belirten Kara Yusuf siyasi gelenekler açısından da İlhanlılar ve Celâyirlilere bağlı kalmıştır (Sümer,1967:54,113).

Kara Yusuf'un ölümünden sonra oğlu İskender Sultan başa geçtiyse de yaşanan olumsuzluklar ve başarısızlıklar sebebiyle yerini Timur Sultanı Şahrûh'un desteklediği kardeşi Cihanşah'a bırakmıştır. Böylece Karakoyunlu Devleti, Timur himayesine alınmış ve bu himaye Şahrûh'un ölümüne kadar devam etmiştir (Uzunçarşılı, 2019:183).

Cihanşah ve Şahruh arasında zaman zaman müttefiklikler ve düşmanlıklar olması bölgedeki siyasi denge üzerinde etkili olmuştur. 1447 yılında Şahrûh'un ölümü üzerine Timurluların iç kırışıklıklarından faydalanarak ülkenin sınırlarını genişleten Cihanşah, "sultan" ve "hakan" ünvanlarını almıştır (Konukçu,1993:536).

* Sanatta Yeterlik Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, İstanbul. sennuratalay@uludag.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2669-5272

** Doç Dr., Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü,İstanbul sehnazalp@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0155-8762

1453'te Cihanşah oğlu Pir Budak Han'ı Şiraz'a göndermiş. Fars ve Irak'ı Acem valisi olan Pir Budak, Karakoyunlu Devleti'nin otoritesini sürdürmek için çaba sarf etmiştir. Pir Budak, babasıyla olan anlaşmazlıkları ve kendi iktidar hırsı nedeniyle isyan çıkarmış, bunun sonucu olarak da babasının emriyle öldürülmüştür (Aka,2001:44-67). Pir Budak Han, Şiraz'da 1453-58, Bağdat'ta ise 1460-66 yılları arasında kalmıştır (Atılgan, Okay, 2000:247).

1467'de Cihan Şah'ın Uzun Hasan tarafından öldürülmesi üzerine Akkoyunlu Türkmenleri, İran'ın büyük bir bölümünde baskın güç olarak Karakoyunluların yerini almıştır.

Karakoyunluların otuz yıllık siyasi alandaki başarıları, İran'daki kitap üretimi süreçlerinin destekçileri ve koruyucuları olmalarına imkân tanımıştır.[1] Cihanşah ve oğlu Pir Budak Han zamanında Karakoyunlu minyatür sanatının, tüm biçimsel ilerlemeleri meydana gelmiştir. Cihanşah'ın bilim ve sanatı desteklediğine, şiirler yazdığına hatta bir divanı olduğuna dair kaynaklar olmasına rağmen ona atfedilen herhangi bir yazma eser tespit edilmemiştir (Atılgan,2015:589).

Pir Budak, 1450'lerin el yazmalarında mevcut olan çeşitli üslûp çizgilerini pekiştirmek için gerekli ortamı ve rehberliği sağlamıştır (Candy,1993:66). 1453'te Şiraz'a gelen Pir Budak 1458'de Herat'ı işgal ederek (Aka,2001:44,57), burada Timurlu sanatkârları Şiraz'a getirmiş olmalıdır. Pir Budak'ın bu hamlesi[2] Şiraz'ın sanat ve kültür merkezi olarak gelişmesini sağlamış, şehrin kültürel zenginliğini de artırmıştır. Şiraz'da, Türkmen üslûbu o güne kadar İlhanlı, Celâyirli, İncu ve Timurlu gibi önemli sanat koruyucuları için çalışan nakkaşhanelerin kurduğu altyapı üzerinde gelişmiştir (Aydın,2020:87).

1950'lerde İngiliz araştırmacı B.W. Robinson, Türkmen üslûbunun Batı ve Güney İran'daki Türkmen yöneticilerinin himayesi altında geliştiğini belirtmiş ve 15.yy'ın ikinci yarısı ile 16. yy. boyunca özgün bir resim üslûbunu ifade ettiğini söylemiştir. Herat ve Şiraz temelinde belli bir üslûptaki tüm yazmalardan farklı bir üslûpta oluşturulan belli bir yazma grubu, Ticari Türkmen üslûbu olarak isimlendirilmiştir. Bu üslûp 15. yy. sonlarında Şiraz'da Akkoyunlu yönetimi tarafından yapılan basit ve kalıplaşmış minyatürlerle ön plana çıkmaktadır. Eskiden Türkmen üslûbunda birçok yazma eserdeki minyatürlerin, kültürel etkileşimler dikkate alınmadan Herat'a atfedilmesi ya eyalet üslûbunda olduğu ya da batı İran kaynaklı olabileceği üzerinde durulmuştur. Karakoyunlular döneminden günümüze ulaşan üstün kaliteli yazmalarda ise, Türkmen üslûbunun 1440'lardan itibaren kullanıldığını ve zamanla bir saray üslûbu oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. Bazı örnekler, yüzyılın ilk yarısından itibaren Türkmen üslûbu'nun ticari uygulamalarının çok eski tarihlere dayandığını ve geniş bir coğrafi alana yayıldığını göstermektedir (Atılgan,2015:590).

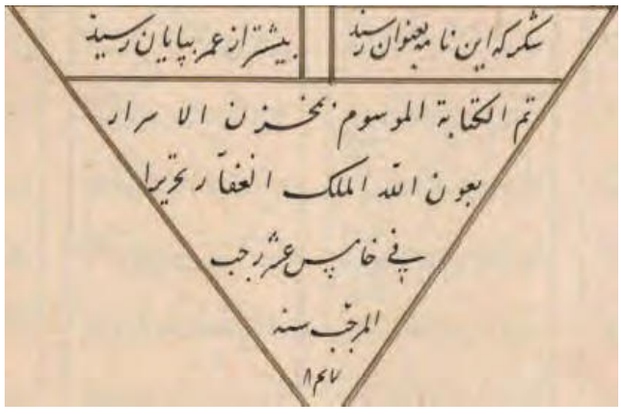
Eserin Genel Anlatımı:

Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Karakoyunlu döneminin en erken örnekleri arasında yer alan Hamse-i Nizâmî, eskiden Sambon, Riefstahl ve Garrett koleksiyonlarında bulunurken Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'nde önce Hitti 7' ye, sonra Garrett 77G kaydedilmiştir.

Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki eser beş bölümden oluşup, eserde toplamda dokuz adet minyatür bulunmaktadır. Bölümler ve sayfa aralıkları: Mahzenü'l-Esrâr (1b-30b), Hüsrev ile Şîrin (31b-119a), Leylâ ve Mecnun (119b-175a), Heft Peyker (175b-236a), İskendernâme (Şerefnâme)-(236b-313a)/ (İkbâlnâme)-(313b-356b).

Eserin cildinin 18. yy.'a ait olduğu muhtemeldir. 356 sayfadan oluşan Hamse-i Nizâmî, 25 x 16.3 cm ebatlarında olup, nestalik hatla dört sütun üzerine yirmi bir satır yazılmıştır. Minyatürlerin kenarları ince tek cedvelle çevrelenmiştir. Sütun araları ise ince çift cedvel ile ayrılmıştır. Genelde minyatürler, sütunları yatay kesmek suretiyle aralara yerleştirilmiştir.

B.W. Robinson, Princeton Hamse-i Nizâmî'sinin, Türkmen döneminin en erken örneği olduğunu; "Hem minyatürleri el yazmasına sonradan ilave etmeye hem de kolofondaki tarihe müdahalede bulunulmuş olmasına herhangi bir sebep yoktur." diyerek 1446 tarihine işaret etmektedir (Robinson,1958:26,27).

Fotoğraf: 1. 30 b sayfası

Fotoğraf: 2. 356 b sayfası

356 b sayfasındaki kayıtta; 20 Şevval 849 (19 Ocak 1446)'da Kağızı diye bilinen Mahmûd b. Muhammed b. Yusuf al-Tustarî tarafından Abarkûh'ta[2] istinsah edildiği yazılmaktadır (Fotoğraf 2).

Temme'l-Kitab ve Husni Tevfikahu ve's-salâtu ve's-selamu 'alâ Muhammedin ve âlihi ecmainet-tayyibine't-tâhirîn. 'Alâ yedü'l-abdu'z-za'if el-muhtâc ilâ rahmetillâhi Te 'âlâ Mahmûd b. Muhammed b. Yusuf et-Tüsterî el- müştehir bî-Kağızî fi aşrîn Şevval sene tis'a ve erba'ine ve semanemîe (849) bi Medine-i Eberkûh".

"Kitab Allah'ın güzel yardımıyla tamamlandı. Salat ve selam Muhammed'e. Hepsi de güzel ve temiz olan Al'ine olsun. Tanrının rahmetine muhtaç zayıf kul "Kağızî" diye bilinen Mahmûd b. Muhammed b. Yusuf el-Tüsterî eliyle 849 Şevval ayının 20'sinde Eberkûh şehrinde yazıldı".

E.J. Grube Princeton Nizâmîsi'ndeki "kabileler arasındaki savaşı izleyen Mecnûn" minyatürü için erken Şiraz geleneğinden meydana geldiğini belirtir. Minyatürdeki renk, hareket ve yüksek ufuk hattının direk Şiraz'dan geldiğini vurgular. Desen ve biçime bakıldığında tasvirlerin Timur saray üslûbundan ayrıldığını da ifade etmektedir. (Grube, 1962:63,64). B.W. Robinson da minyatürlerin Ticari Türkmen üslûbunun erken döneminde tasvir edildiği üzerinde durmuştur (Atılgan,2000:299).

1 Bknz: Grube, 853 (1449-50) tarihlerini belirtmiştir (Grube,E.J.,(1962), Muslim Miniature Paintings, from the XIII to XIX Century, from collections in the United States and Canada, Venice). Atılgan ise Grube'yi kaynak göstererek, 30 b sayfasında yer alan 853 (1449-50) tarihi, sayfanın sonunda olduğunu yazmıştır (Atılgan, Okay, S., (2000), 15.Yüzyıl Karakoyunlu Türkmen Minyatürleri (2 cilt), Yayımlanmamış Doktora Tezi: İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü).

2 Abarkûh: Şiraz ve Yezd şehirlerinin yaklaşık olarak ortasında bulunan bir kasabadır.

Princeton Hamse-i Nizâmî'sinde dokuz adet minyatür bulunmaktadır. Bu minyatürler, Hamse'nin beş konusunu içermesi bakımından önem taşımaktadır. Eserdeki minyatürlerin tarihinin yanlış okunması nedeniyle, araştırmacılar geç tarihlerde yapılmış olabileceği ihtimalini değerlendirmiştir. 1443 ve 1446 tarihlerine işaret eden eserin, Türkmen üslûbunun başlangıcına işaret edip etmediği üzerinde durulmuştur. Eserdeki minyatürlerin kompozisyon özellikleri analiz edilerek, figür dizilimi, sayfa yapısı ve dönemin diğer örnekleriyle karşılaştırılmış ve bu bulgular Princeton Nizâmîsi'nin Türkmen döneminin erken bir örneğine ait olabileceğini düşündürmüştür.

Eserin Minyatürleri:

Eserin ilk minyatürü 16a sayfasındaki Sultan Sencer ve yaşlı kadının karşılaşmasını anlatmaktadır. Dikdörtgen alanın üçte birlik kısmında yer alan yazı alanının dışındaki bölüm, eserdeki minyatür alanını oluşturur. Bu alanı açık pembe yeryüzü ile altından gökyüzü kaplar. Koyu kahverengi atın üzerinde Sultan Sencer bir elinde eyer, diğerinde dizginiyle aşağı doğru yaşlı kadına bakar şekilde tasvir edilmiştir. Başında altından tacı, mavi kaftanı ise altın işlemelidir. Hemen arkasında biri gölgeliği tutan dört muhafız görünür. Sultan Sencer'de dahil üç figürün sol kulağındaki yuvarlak formdaki küpeler dikkat çeker. Yaşlı kadın mavi uzun bir çarşafın altında yeşil bir elbise giymiş, bir eliyle bastonu diğer eliyle Sultan Sencer'in eteğini tutar. Yaşlı kadının arkasındaki figür elinde balta ile soluna bakmaktadır. Yeryüzünde figürler dışında kalan alanlarda üstte bir ağaç ve iri ot kümeleri ile minik otlar hem boşlukları doldurmak için hem de dengeyi sağlamak için çizilmiştir. Ot kümeleri turuncu, mavi ve mor çiçeklerden oluşur. Tepelerde minik mavi tahrirler dikkat çeker. Tepenin arkasında aşağı bakan bir figür görünür. Gökyüzünde bir bulut ve arkasında bir kuş, kompozisyonu tamamlar niteliktedir. Daire bir helezon üzerinde ağaç, balta tutan figür, Sultan Sencer ve yaşlı kadın konumlandırılmıştır. Diyagonal eksende ise yaşlı kadın, Sultan Sencer ve muhafızlar çizilerek, derinlik hissi verilmek istenmiştir (Fotoğraf 3).

Fotoğraf: 4. 54a, Hüsrev'in Şirin'in huzurunda yumruklarıyla bir arslanı öldürmesi.

Eserin 54a sayfasındaki Hüsrev'in Şirin'in önünde bir arslanı öldürmesi, onun cesaretini, kahramanlığını göstermektedir. Sayfanın üst kısmında yoğunlaşan yazı alanı ile sol altta bir sütun yazı arasında minyatür tasvir edilmiştir. Yeşil otlar ve ara ara çiçeklerden oluşan yer yüzü ile mavi bir gökyüzü zemini oluşturur. Hüsrev, beyaz iç giysisiyle başında açık mavi bir başlıkla, arslanla mücadele halindedir. Hüsrev'in gerisinde muhafız ve bir kadın figürü görünür. Soldaki beyaz renkli çadırda Şirin, altın işlemeli mor kaftanıyla mavi bir minderde oturmaktadır. Şirin'in önünde mavi elbisesiyle Hüsrev'i işaret eden bir kadın bulunur. Her ikisinin de başında geride düğüm atılmış bir eşarp ile yüzlerini açıkta bırakacak şekilde bir tül çevreler. Çadırın altından bir dere akmaktadır. Tepenin gerisinde ise iki figür aşağı doğru bakmaktadır. Muhafız ve arkasındaki kadın figürü, çadırdaki Şirin ve kadın figürü, arslan ve tepenin gerisindeki iki figür ile Hüsrev bir helezon üzerine konumlandırılmıştır. Hüsrev minyatürün merkezine yerleştirilmiştir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf: 5. 76a, Hüsrev'in heykeltraş Ferhad'ı kabul edişi.

Minyatürdeki 76a numaralı sayfada Ferhad'ın Hüsrev'in huzuruna gelmesi tasvir edilmiştir. Alt kısımda yoğunlaşan yazı alanının üstünde yer alan minyatürde, yeryüzü açık yeşil, gökyüzü ise mavi renkte betimlenmiştir. Etrafındaki figürlere oranla iri ve ihtişamlı çizilen Ferhad, altın işli kahverengi elbisesi, çizgili renkli giysisi ve başındaki renkli sarığı ile göze çarpar. Ferhad altından bir oturağın üzerinde, sağ elinde kazması ile tasvir edilmiştir. Ferhad'ın karşısında tahtı üzerinde bağdaş kurmuş oturan Hüsrev, altın işli mavi kaftanı, turuncu elbisesi ile sağ eli havada bir şeyler anlatırken resmedilmiştir. Tahtın üzerindeki tek direkli çadırın içi yeşil, dışı ise beyaz zemin üzerine mavi rumili desenden oluşmaktadır. Tahtın önünde sehpa üzerinde mavi işli beyaz testi görülmektedir.

Ferhad'ın arkasındaki figürler kendi aralarında konuşur vaziyettedir. Başlarında sarıkları ve renkli kıyafetleri dikkat çeker. Açık yeşille tahrirlenen tepelerin altında yeşil yapraklı bir ağaç bulunur. Gökyüzündeki altından iki buluta, beyaz ile tahrir atılmıştır. Yeryüzündeki minik otlar ve ot kümeleri ile boşluklar doldurulmak istenmiştir. Ağaç, sağdaki figürler, sehpa, Hüsrev ve Ferhad bir helezon üzerine konumlandırılmıştır. Minyatürün merkezini de Ferhad oluşturmuştur (Fotoğraf 5).

Fotoğraf: 6. 90a, Hüsrev'in saray erkanı tarafından kutlanışı.

Sayfa 90a'daki minyatürlü sayfada Hüsrev'in saray erkanı tarafından kutlanmasını betimlemektedir. Yazı alanının arasındaki tasvirde, yeryüzü açık pembe, tepeler ise açık yeşil tonlarında işlenmiştir. Gökyüzü ise altından oluşturulmuştur. Diyagonal eksende yerleştirilmiş halı üzerinde oturan Hüsrev, altın işli mavi kaftanıyla ve turuncu iç elbisesiyle dikkat çeker. Hükümdar sağ elinde çiçeği, sol eli turuncu bir minderden destek alarak havada bir şeyler anlatır şekildedir. Halının içi mor ve beyaz çizgilerden, arasuyu ise mavi zemin üzerine beyaz geçmelerden oluşur. En dışta ise kenarsuyu kırmızı ve sarı renkte üçgenlerden meydana gelir. Hüsrev'in karşısında diz çökmüş yeşil kaftanlı figür, altın tepsi içinde yiyecek getirmiştir. Figürün hemen önünde yine altından bir tepsi ve beyaz bir su testisi yer alır. Sol altta figürler diz çökmüş arp ve tef çalmaktadır. Sağ tarafta diyagonal eksende sırayla dizilen dört figür ellerinde çiçekler ile kutlamaya hazır beklemektedirler. Figürler renkli kıyafetleri ile göze çarparlar. Alt kısımda küçük bir dere ile çevresinde yeşil otlar ve renkli çiçekler yer alır. Tepenin tam ortasında büyük bir ağaç, yeşil yapraklarının arasındaki kırmızı meyvelerle tasvir edilmiştir. Gökyüzünde sağda beyaz bir bulut, tasarımın dengesini destekler şekilde yerleştirilmiştir. Minik otlar ile kırmızı, turuncu ve mavi çiçeklerden oluşan ot kümeleri boşlukları doldurarak dengeyi oluşturur. Ağaç, dört figür, sağdaki iki figür, Hüsrev ve onun önündeki figür bir helezon üzerinde yerleştirilmiştir (Fotoğraf 6).

Fotoğraf: 7. 140a, Kabileler arasındaki savaşı izleyen Mecnûn.

Eserin 140a nüshasında Mecnûn kabileler arasındaki mücadeleyi seyrederken resmedilmiştir. Yazı alanının arasına konumlandırılan minyatürde, yeryüzü açık yeşil, tepeler mor tonlamalı, gökyüzü ise altın rengindedir. Savaş sahnesinde iki at ve çoğunluğu develerin oluşturduğu hayvan figürleri ile üstlerinde savaşan insan figürleri dikkat çeker. Figürlerin kaftanları çoğunlukla altın işlemeli renkli kaftan ve iç elbiseleriyle tasvir edilmiştir. Başlarında beyaz sarıklar, ellerinde mızrak ve kılıçlarla figürler birbirleriyle mücadele halindedir. Alt kısımda yaralanmış ya da ölmüş figürler göze çarpar. İki tepenin arasında saçı sakalı uzamış halde olan Mecnûn, belden yukarı çıplak resmedilmiştir. Gökyüzünde iki beyaz bulut çizilmiş, yeryüzünde ise minik otlar kullanılarak, ot kümelerine yer verilmemiştir. Minyatürün sağında ve solunda bulunan figürler diyagonal eksende yerleştirilerek derinlik hissi sağlanmıştır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf: 8. 144a, Mecnûn'un ağaç gölgesine varması ve karga ile münazara etmesi.

Minyatürün 144a nüshasında, Mecnûn'un ağaç gölgesine vararak karga ile tartışmaya girdiği anlatılmaktadır. Yeryüzü açık pembe, tepeler açık yeşil tonlarında oluşturulmuştur. Gökyüzü ise altından olup, sağ ve solda yarım görünen beyaz bulutlar göze çarpar. Minyatürün tam orta yerinde ince gövdeli yeşil yapraklı ağaç, yıldız formundaki beyaz çiçeklerle dikkat çeker. Ağacın dalı üzerindeki karga, Mecnûn ile konuşur şekilde tasvir edilmiştir. Mecnûn ağacın gölgesinde sırtını kayaya yaslamış, belden yukarısı çıplak elleri havada konuşur vaziyettedir. Vahşi hayvanlarla dolu olan Mecnûn'un etrafında; beyaz leopar, arslan, kaplumbağa, tilki, tavşan, dağ keçisi, ceylan gibi figürler bulunmaktadır. Mecnûn'un hemen önünde akan derede ot kümeleri ve farklı renklerde taşlar ve çiçekler resmedilmiştir. Karga, tavşan, Mecnûn, kaplumbağa, arslan, beyaz leopar, tilki ve ceylan bir helezon üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 8).

Fotoğraf: 9. 145a, Mecnûn'un yaşlı bir kadın tarafından Leylâ'nın çadırına getirilişi.

Minyatürün 145a sayfasında, Mecnûn'un yaşlı bir kadının rehberliğinde, Leylâ'nın çadırına doğru yönlendirildiği görülmektedir. İki yazı alanının ortasında kalan tasvirde yeryüzü açık yeşil, minik otlar ile ot kümeleri ise çeşitli renklerle betimlenmiştir. Gökyüzü altından olup, sağ ve sol köşelerde yarım beyaz bulutlar görünmektedir. Mecnûn ve yaşlı kadın merkeze yerleştirilmiştir. Mecnûn'un yine yarı çıplak üst bedeni, saçı sakalı dağılmış haliyle diğer minyatürlerde olduğu gibi tasvir edilmiştir. İki eli arkada bağlı olan Mecnûn'un boynunda bir ip bağlıdır. İpin ucunu tutan yaşlı kadın, altın işli uzun mavi çarşafıyla göze çarpar. Doğadaki çadırlar, farklı renk ve desende çizilmiştir. Sağdaki tahtın üzerindeki Leyla'nın, sarı kaftanı ve iç elbisesi, başında arkadan bağlanmış sarı eşarbı ile yüzünü örtmeyen tülü tasvir edilmiştir. Leyla'nın arkasındaki kadın figürü, sol elini ağzına kapatmış, Mecnûn' a bakmaktadır. Minyatürün sağ alt köşesinde yaşlı bir adam figürü çizgili elbisesi ve şaşkın haliyle resmedilmiştir. Sağda çadırların arkasındaki iki kadın figürü birbirleriyle konuşur haldedir. Tepenin üstündeki yeşil yapraklı kırmızı meyveli ağaç tam merkezin üst kısmına yerleştirilmiştir. Minyatürün sağ ve sol bölümünde bulunan figürler, diyagonal eksende yerleştirilerek derinlik hissi verilmiştir. Ağaç, soldaki kadın, Leyla, yaşlı adam, sağdaki kadın ile Mecnûn ve yaşlı kadın bir helezon üzerine konumlandırılmıştır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf: 10. 191a, Behram Gûr'un büyük sıkıntılardan sonra tacı ele geçirmesi.

Minyatürün 191a sayfasında, Behram'ın büyük zorlukların ardından tacın sahibi olması konu edilmiştir. Kare formlu altından tahtında, elinde topuzuyla otururken tasvir edilen Behram, kompozisyonun merkezini oluşturur. Başında altından tacı altın işli turuncu kaftanı ve mavi iç elbisesiyle dikkat çeker. Tahtın arkasında elinde topuz tutan muhafız görünür. Behram'ın sağındaki üç figür, renkli elbiseleriyle kendi aralarında konuşur şekilde uygulanmıştır. Hükümdarın önünde sağ ve solda iki arslan, başları kesik olarak resmedilmiştir. Soldaki iki figür diz çökmüş, Behram'a bakar vaziyettedir. Tepenin sol tarafında yeşil yapraklarıyla ince gövdeli bir ağaç yükselir. Yeryüzünde minik otların yanında renkli çiçekli ot kümeleri, boşlukları doldurarak dengeyi sağlar. Ağaç, soldaki figürler, iki arslan, sağdaki figürler ve Behram bir helezon üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 10).

Fotoğraf: 11. 258a, Savaş sahnesi.

258a'daki savaş anının resmedildiği tasvirde, yazı alanı üstte, minyatür alanı ise altta yer almaktadır. Yeryüzü açık pembe, gökyüzü ise mavi tonlarında betimlenmiş ve küçük beyaz bir bulut çizilmiştir. Minyatürde sağda ve solda savaşan ordular hareket halindedir. Savaşçılar kılıç, mızrak, yay, sadak, ok ve kalkan gibi savaş aletlerini kullanırlar. Figürlerin renkli kaftan ve iç elbiseleriyle başlarındaki miğferler dikkat çeker. Atların, süslü renkli zırh örtüleri ve eyerleri göze çarpar niteliktedir. Tepenin ardından görünen figürler ellerinde bayrak tutar şekilde tasvir edilmiştir. Minyatürün alt kısmında ölü ve yaralı savaşçılar bulunmaktadır. Kırmızı ve yeşil renkteki büyük bayrak, yazı alanının üst kısmına uygulanmıştır. Diyagonal eksende yerleştirilen sağ ve soldaki figürlere derinlik verilmiştir (Fotoğraf 11).

Türkmen üslûbunun Şiraz'daki örnekleri arasında yer alan TSMK H.773, TSMK H.779, TSMK H.753 ve Berlin Staatsbibliothek Library Diez A fol 7 gibi eserler, Princeton Nizâmîsi ile üslûp birliği göstermektedir (Atılgan,Okay, 2000: 305). Princeton Nizâmîsi ile bu eserler arasındaki benzerlikler ya da farklılıklar üzerine bir inceleme yapılacaktır.

İncelenen bu eserin tasvirlerindeki minyatür ve metin bağlamında dokuz adet farklı sayfa yapısıyla karşılaşılmıştır. Yazı alanları sayfanın 1/2, 1/3, 1/4'ünü kapsamaktadır. Minyatürlü sayfalarda, dört sütun halinde siyah mürekkeple yazılan yazının, en fazla on bir satır, en az tek satır halinde yazıldığı görülmektedir (Fotoğraf 12).

Fotoğraf: 12. PUL 77G:16a, 54a, 76a, 90a, 140a, 144a, 145a, 191a, 258a (soldan sağa).

2. ESERİN MİNYATÜRLERİNİN ANALİZİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

2.1 İnsan Figürleri:

Eserde altmış beş adet erkek figürü, dokuz adet ise kadın figürü bulunmaktadır. Karakoyunlular dönemi TSMK H.753 163a'daki figürlerin genellikle dolgun ve yuvarlak yüzleri, çekik gözleri, minik ağızları ile ince açık renkli kaşları belirleyicidir. Çoğu figür kısa boylu ve tıknaz yapıda olurken incelediğimiz Princeton Nizâmîsi'ndeki figürler, uzun ve ince gövdeleri ile zarif görünümlüdür. Erkek figürlerde ince, açık renkli kaşlar ile kısa bıyıklar ve uzun sakallar görülebilir (Fotoğraf 13).

Fotoğraf: 13. PUL77G 16a, PUL77G 140a, PUL77G 191a, TSMK H.753 163a.

Kadınlar ise Berlin Staatsbibliothek Library Diez A fol 7 201a nüshasındaki kadın yüzü gibi daha dolgun ve yuvarlak bir yüze sahiptir. Princeton Nizâmîsi'nde ise kadınlarda minik ağızlar ve çekik gözler zarif bir ifade kazandırır. Ayrıca kaşlar ile bakışlara farklı anlamlar verilmek istenir (Fotoğraf 14).

Fotoğraf: 14. PUL 77G 145a-145a, PUL 77G_54a, Berlin Staatsbibliothek Library Diez A fol 7 201a.

İncelenen eserde 16a, 145a ve 76a sayfalarındaki figürlerin, bedenlerindeki ve başlarındaki orantısızlıklar göze çarpar niteliktedir. 16a sayfasındaki yaşlı kadının ayakları ve başıyla, 145a'daki kadın figürünün vücudu ile ayakları arasındaki dengesizlik dikkat çeker. 76a sayfasındaki Ferhad'ın başı vücuduna göre büyük resmedilmiştir. TSMK 773 17a nüshasındaki yaşlı kadın figürü, PUL 77G 16a'daki figürle, başları hariç benzer formdadır (Fotoğraf 15).

Fotoğraf: 15. PUL 77G 16a, PUL 77G 145a, PUL 77G 76a, TSMK 773 17a.

2.2 Hayvan Figürleri:

Genellikle at ve deve gibi binek hayvanları, tasvirlerde sıkça kullanılmıştır. Mecnûn minyatüründe birden fazla hayvan figürü karşımıza çıkar. Bu sayfada dağ keçisi, karga, arslan, ceylan, beyaz leopar, kaplumbağa, tilki ve tavşan gibi hayvanlar stilize edilerek uygulanmıştır. Eserdeki hayvan figürleri ile TSMK H.773 140a'daki beyaz leoparın kürkünde, kenar çizgilerindeki açık ve koyu değerlerin belirgin olması, her iki eserdeki hayvan figürlerinin benzer olduğunu göstermektedir (Fotoğraf 16).

Fotoğraf: 16. PUL 77G 144a-144a-144a,TSMK H.773 140a.

2.3 Çadırlar:

Türkmen dönemi minyatürlerindeki çadırlar, farklı renk ve desenlerde genellikle resmedilmiştir. PUL 77G 76a'daki resim, tek direkli çadır özelliği taşımaktadır. PUL 77G 54a sayfasındaki topak ev ise kubbeli bir çadır türüdür. PUL 77G 145a ve TSMK H.773 132b sayfalarda bulunan çadırlar ve üzerindeki tezyinat yoğun olarak görülebilir. TSMK H.773 132b'deki sayfada siyah renkte, göçebe Türkler'in kullandıkları kara çadır bulunmaktadır (Fotoğraf 17).

Fotoğraf: 17. PUL 77G 76a, PUL 77G 145a, PUL 77G 54a, TSMK H.773 132b.

2.4 Tabiat Unsurları:

Princeton Nizâmîsi'ndeki ince dalı ve gövdesi olan ağaç, yeşil yapraklarının yanında yıldız formunda beyaz çiçekleriyle dikkat çeker. Baharı hatırlatan bu çiçekler, TSMK H.773 219b, 324a nüshalarındaki ağaçlarla aynı formdadır (Fotoğraf 18).

Fotoğraf: 18. PUL 77G 144a, TSMK H.773 219b, TSMK H.773 324a

Karakoyunlu döneminin en belirgin özelliklerinden biri olan yeşil yapraklarıyla genelde öbek oluşturan ve bu öbeklerde kırmızı meyvelerin bulunduğu ağaçlar çokça karşımıza çıkar. Berlin Staatsbibliothek Library Diez A fol 7 140b sayfasındaki ağaç, boyutları ile renklerinde ton farkı olsa da benzerdir (Fotoğraf 19).

Fotoğraf: 19. PUL 77G 54a, PUL 77G 145a, Berlin Staatsbibliothek Library Diez A fol 7 140b.

Minyatürlerde gökyüzü çoğunlukla altından yapılmış olup, mavi renkte gökyüzü resmedilmiştir. Genellikle beyaz ya da altınla uygulanmış bulutlar görülmektedir. Bu şekilde uygulanan gökyüzünü, incelediğimiz eserde ve TSMK H.773 324a, TSMK H.779 185b nüshalarında görmek mümkündür (Fotoğraf 20).

Fotoğraf: 20. PUL 77G 76a-90a, TSMK H.773 324a, TSMK H.779 185b.

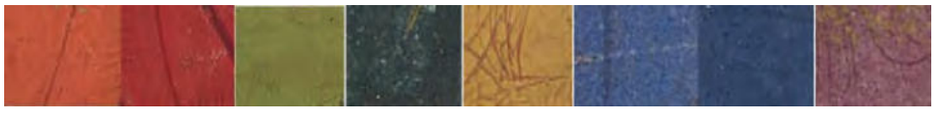
Tepelerin minik otlarla doldurulması, Timur minyatürlerinde yaygın olarak görülür. Özellikle minik otlar ile ot kümelerinin üzerine farklı renklerde çiçekler konulması, Timur Şiraz sonrasında Karakoyunlu yazmalarında çoğunlukla karşımıza çıkmaktadır. Eserdeki bitkilerde farklı çiçekler kullanılsa da kuşbakışı olarak çizilen yuvarlak form içindeki yeşil yaprakların aralarına ilave edilen çiçekler sıkça görülmektedir. Ot kümelerinde yeşil yaprakların formunun değiştiği ama renkli çiçeklerin her zaman aynı şekilde çizildiği gözlemlenmektedir. Bir örneğini de Berlin Staatsbibliothek Library Diez A fol 7 140b sayfasında görmemiz mümkündür. Ayrıca farklı renklerde açan zambaklar da minyatürlerde genellikle bulunmaktadır (Fotoğraf 21).

Fotoğraf: 21. PUL 77G 76a-145a-76a-16a, Berlin Staatsbibliothek Library Diez A fol 7 140b

2.5 Renk:

Minyatürlerin renklendirilmesinde turuncu, sarı, mavi, mor, kahverengi, siyah ve beyaz gibi renkler sıklıkla kullanılmıştır. Özellikle bu renklerin, açık ve koyu tonlarına yaygın olarak rastlanır. Canlı renklerin kullanımı, özellikle birkaç ton aynı rengin koyusuyla çekilen tahrirler, figürlerin boyutlandırılmasında önemli bir yer tutmaktadır (Fotoğraf 22).

Fotoğraf: 22. PUL 77G 54a-16a-54a-258a-191a-191a-258a-258a.

İncelenen eser ile TSMK H.773, TSMK H.779 ve Berlin Staatsbibliothek Library Diez A fol 7'de bulunan minyatürlerin, renklerinin açık ve koyu tonların bir arada kullanılması, izleyiciye derinlik ve canlılık hissi vermektedir (Fotoğraf 23).

Fotoğraf: 23. Fotoğraf 23.TSMK H.773 17a,TSMK H.779 187a, TSMK H.773 286a, Berlin Staatsbibliothek Library Diez A fol 7 123a-350a.

3. SONUÇ

Nizâmî'nin Hamse'si yüzyıllardır sevilerek okunmuş, hem edebi hem de estetik açıdan zengin bir mirastır. Nizâmî'nin eserinde sosyal ve felsefi konulara değinilmesi bu yapıtı zamansız hale getirmiştir.

Princeton Nizâmî'sinde, 1443-1446 iki ayrı tarih yazması ve bu tarihlerden birinin araştırmacılar tarafından yanlış okunması sebebiyle 1449-50'yi dikkate alarak, eserin bu tarihlerde yapıldığı belirtilmiştir. Bu noktada eserin minyatürlerinin çağdaşlarına göre kaliteli olması 1449-50 yılları ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Bazı araştırmacılar ise 1446 tarihini ele alarak, bu tarihte yapılmış olmasına herhangi bir sakınca olmadığı üzerinde durmuşlardır. Eserin minyatürlerinin desen ve biçim itibariyle kendi zamanının tasvirlerinden daha ayrı bir kalıba sahip olduğu görülmektedir. Figürlerin şekilleri itibariyle uzun ve zarif olmaları, Karakoyunlunun genelde kısa ve tıknaz olan figürlerinden ayrılmaktadır. Ama yeni yeni oluşmakta olan Türkmen üslûbunun başlangıcı olma ihtimalinin de yüksek olduğu görülmektedir. Şiraz'da seri bir üretimin var olması, Şiraz ve Yezd arasında küçük bir kasaba olan Abarkûh'un ticari yollardan etkilenerek, Türkmen üslûbunun oluşmasına zemin hazırlamış olmalıdır. Muhtemeldir ki B.W. Robinson'un görüşü doğrultusunda eser, Ticari Türkmen üslûbunun erken dönem örneği olabilir. Princeton Nizamîsi, ile Türkmen üslûbuyla birlik gösteren eserler karşılaştırıldığında: gerek tasarım kurgusu, gerekse figürler, hayvanlar, çadırlar gibi öğeler ile benzerlikler görülmektedir. Bu eserler anlatımın zenginliğini ve sahnenin derinliğini ortaya koyarak, minyatürlerin genel kompozisyon özellikleri hakkında bilgi verirler.

Türkmen döneminin günümüze ulaşan en erken örnekleri arasında sayılan eserde, tarih ve yerinin belli olması ve minyatürlerinin o dönemdeki Timur minyatürlerinden ayrı bir kalitede olması ona farklı bir değer sunar. Geçiş dönemine ait minyatürlü yazmalar bir önceki ve bir sonraki dönemlerin üslûbuna ışık tutar nitelikte olup, bize bir önceki ve bir sonraki dönemler hakkında bilgi verdikleri için çok kıymetlidir. Özellikle bu yazmaların bir bütün olarak değil, parçalar halinde, detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aka, İ., (2001), İran'da Türkmen Hakimiyeti (Cihanşah Dönemi), Türk Tarih Kurumu: Ankara.
Atılgan, Okay, S., (2000). 15.Yüzyıl Karakoyunlu Türkmen Minyatürleri (2 cilt), Yayımlanmamış Doktora Tezi: İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Atılgan, S.,(2015). "Karakoyunlu ve Akkoyunlu Minyatür Sanatı", Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı, C.2, Editörler: Ali Uzay Peker, Kenan Bilici, Ankara, s. 587-599.
Aydın, D., (2020), "Bir El Yazma Üretim Merkezi Olarak Şiraz ve Resim Üslubunun Türkmen Dönemindeki Dönüşümü", Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, S. 5(1), Mardin, s. 82-89.
Candy, S., R., (1993), "Classicism and Exuberance: The 15th Century", Persian Painting, New York, s. 49-75.
Grube,E.J.,(1962), Muslim Miniature Paintings, from the XIII to XIX Century, from collections in the United States and Canada, Venice.
İnal, G.,(1995), Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar), Ankara.
Konukçu, E., (1993), "Cihan Şah", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C7., İstanbul, s.536.
Robinson,B.W. (1958), A Descriptive Catalogue of The Persian Painting in the Bodleian Library,Oxford.
Sümer, F., (1967), Karakoyunlular (Başlangıçtan Cihan-şah'a Kadar), Türk Tarih Kurumu: Ankara.
Sümer, F., (2001), "Karakoyunlular", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul, s.434-438.
Uzunçarşılı,İ.,H., (2019), Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Türk Tarih Kurumu: Ankara.
https://catalog.princeton.edu/catalog/9969358113506421
https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN671782282

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ GSF 25. GURUR YILI

KATILIM BELGESİ

Sayın: **Doç. Dr. Şehnaz BİÇER**

25-26 Nisan 2024 tarihleri arasında Üniversitemiz
Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
tarafından düzenlenen **ÇAĞRILI** I.Ulusal **"Geleneğin İzinde"** Geleneksel
Türk Sanatları Sempozyumuna **"bildiri"** ile katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Ali Atıf POLAT
Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı

100 TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI
KARATAY BELEDİYESİ
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ